אור הצפון — דקות חיובי התורה

דקות חיובי התורהא. "בשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם! מה לילוד אשה בתוכנו? אמר להן הקדוש ברוך הוא: לקבל תורה בא. אמרו לפניו וכו' 'מה אנוש כי תזכרנו... תנה הודך על השמים', אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: החזיר להם תשובה. אמר לפניו: רבונו של עולם! מתירא אני שמא ישרפוני בהבל פיהם. אמר לו, אחוז בכסא הכבוד וכו'. אמר להן: תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה: 'לא יהיה לך וכו' לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב', קנאה יש ביניכם? יצר הרע יש ביניכם?" (שבת פח:).

רבים שואלים וכי בשביל הציוויים הללו: "לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב וכו'", היה צריך הקדוש ברוך הוא לרדת משמים להר סיני לתת אותם לבני ישראל? והרי ציוויים אלה, כל בר דעת רגיל מבין אותם ועומד עליהם מעצמו, ואיזה חידוש נתחדש להם במתן תורה זו? והאם בשביל ציוויים אלה היה צריך משה לעלות למרום ולמסור את נפשו כדי להורידם לארץ? ומהי הקנאה שהמלאכים קנאו בו ורצו לשרוף אותו בהבל פיהם משום שלא נתנו אותם להם, וכי לא יכלו להשיג אותם מעצמם בשכלם הם?

ברם מתוך השאלה נבין את התשובה, כי כשאנו רואים שהיה צורר בהופעתו של הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו ובמעמד נשגב כזה, בקולות ובברקים אשר זעזע את כל העולם - כדי לתת את התורה, הרי מכאן שהיא לא באה לצוות ציוויים שאנו מבינים בשכלנו האנושי, כי אם יש בו אור אלהי שהוא למעלה ממושגינו.

אולם עלולים היו הבריות לטעות ולחשוב שהתורה על כל ציווייה ואזהרותיה, לא ניתנה אלא לדור ההוא; לדור של יוצאי מצרים שגדלו בארץ הטומאה והתועבה והיו שקועים בעבודת פרך בחומר ובלבנים, להם צריכים היו לצוות שלא ירצחו איש את רעהו, שלא יגנבו ולא ינאפו, אבל לאחר שנתפתחו ועלו במדותיהם ובמעלותיהם, הם מבינים בשכלם הם מה שעליהם לעשות בתור בני אדם תרבותיים ואינם זקוקים עוד לציוויי התורה. כדי למנוע טעות זו, העלה הקדוש ברוך הוא את משה למרום וגילה שהמלאכים, השכלים הנבדלים שאין להם חומר וגשם, משתוקקים לקבל התורה, ומכאן נלמד שציוויי התורה ראויים לבעלי השכלים הגבוהים ביותר, שהם למעלה ממושגי בני האדם ואף ממושגי המלאכים, ובמקום שנגמרות ההשגות של הנבראים, שם מתחילה התורה.

אמנם התורה מצוה: "לא תרצח", "לא תנאף", "לא תגנוב" וכדומה, אבל גם במושגי רציחה, ניאוף וגניבה, ישנם שלבים רבים זה למעלה מזה לאין שיעור, וכדאי להסביר הדבר מתוך דוגמאות מחיי העולם.

אנו רואים בעולם שמושגי בני האדם בבחינת טוב ורע שונים הם. למשל, אצל עם הצועניים לא מוכרת הגניבה לחטא והיא אצלם תופעה רגילה שלא רואים בה שום פגם. לעומת זה, אצל עמים אחרים, שהם תרבותיים ומפותחים יותר, רואים חטא חמור בגניבה ומענישים עליה בעונשים כבדים. ברם בדברי כוב ושקר, גם הם אינם מכירים כעוול, ולהיפך האדם המוכשר לבדות בדיות ומבין תכסיסי ערמה כדי לרמות בני האדם - לחכם ייחשב בעיניהם. וישנם עמים העולים בתרבותם יותר ומכירים בשקר - חטא חמור מאשר גניבה, כפי הפתגם הגרמני הידוע: "השקר גרוע מהגניבה". הרי רואים אנו, כי ככל אשר תתפתח הכרתו של האדם, יגדל קנה המדה במושגיו על החטא. וקנה מדה זה אפשר להגדיל פי מאה ופי אלפים עד שיתקבלו מושגים אחרים לגמרי בהשקפותיו של האדם על מושג עוול ופגיעה בזולת ועל מושגי צדק ויושר.

ומכאן נוכל לקבל איזו תפישה במושגי התורה על רציחה וגניבה. כי יש אשר לפי המושגים שלנו העדינים ביותר, נראה לנו איזה מעשה - כצודק וישר, ואילו לפי מושגי התורה, הרי זה נחשב חטא ועוון; ויש מעשה שבעינינו - אם נגדיל אותו בזכוכית מגדלת - אינו אלא פגם דק מן הדק, רואים בו לפי קנה המדה של התורה - רציחה, ניאוף, גניבה וכדומה.

ב. לפי כלל זה יבוארו לנו מאמרי חז"ל רבים, והרי דוגמה. חז"ל אמרו: "מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן על קדושת השם לכבשן האש? נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים, ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם, כתיב בהו: 'ובאו ועלו בביתך וגו' ובתנוריך ובמשארותיך', אימתי משארות מצויות אצל תנור? הוי אומר בשעה שהתנור חם; אנו שמצווין על קדושת השם, על אחת כמה וכמה" (פסחים נג:).

ויש להבין, למה היו צריכים ללמוד קל וחומר מצפרדעים, ולא למדו מאברהם אבינו שנתן להפיל אותו באור כשדים על קדושת השם?

אלא מכאן אנו למדים על עליונות המושגים בחיובי האדם. ידוע לבו שהקדוש ברוך הוא הטביע במזגו של כל בעל חי דעה הדרושה לו לצורך קיום גופו, ודעה זו היא פחותה ביותר. והנה לימדה לנו התורה שגם הצפרדעים, שהם יצורים קטנים ופחותים, מוטבע בהם המזג הזה לבוא באש ובמים וליהרג בגזירת בוראם. ולכן סיפרו לנו חז"ל שחנניה מישאל ועזריה כשבאה לפניהם שאלה של מסירות נפש על קידוש השם, לא היו זקוקים לחייב את הדבר מתוך שכלו האלהי של האדם וללמוד אותו מאבות העולם, אלא מצאו מעשה כזה אף בבעלי חיים הפשוטים ביותר.

ומכאן אנו למדים שאל יחשוב אדם שמסירות בפש על קדושת השם היא מהמדריגות העליונות ומי שהגיע כבר הגיע לתכליתו, אלא זוהי דרגה נמוכה שלא דרוש לה שכל האדם ואף לא שכל בעלי חיים ממדריגה גדולה, וכל שכן לא תורה מן השמים, אלא גם הדעה הפחותה של צפרדע מחייבת אותה, ומי שלא מוסר עצמו הרי גרוע מהצפרדע. ונמצא, איפוא שכדי שיחול עליו שם אדם, עליו עוד לעלות לדרגות רבות אחרי הדרגה של מסירות נפש, ולאחר שהגיע לדרגת אדם, עליו להתחיל להשתלם לפי שכלו האנושי ממדריגה אחר מדריגה עד כמה שידו מגעת, ורק אז, לאחר שנגמרות השגותיו, מתחילים הציוויים של התורה, כלומר ה"אלף בית" שלה, שהוא למעלה ממושגי בני האדם ולמעלה ממושגי המלאכים, שהם שכלים נבדלים, ומשם יש עוד לעלות ולעלות לאין שיעור. עד כדי כך מגיע קנה המדה של התורה.

ג. אולם לפי זה אינה מובנת תשובתו של משה רבינו שהחזיר למלאכים שתורה זו אינה ראויה להם משום שאין בהם יצר הרע של רציחה וגניבה וכדומה. לפי שאנו מסבירים, הרי אין משמעותם של ציווי התורה - לפי מושגינו הרגילים, כי אם למעלה מתפישתנו ומתפישת המלאכים, ומשום כך הם השתוקקו להם וקנאו בו, ובמה דחה אותם?

אלא שיש הבדל רב בין חטאיו של אדם לבין חטאיהם של המלאכים. האדם הוא חלק אלוה ממעל ובידו הבחירה לבחור בטוב או ברע להעלות את עצמו או להוריד את ערכו. ולא עוד אלא שהוא מרכז הבריאה, ובידו הנהגת כל העולם כמו שאמר הקדוש ברוך הוא: "הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים" (ראה רש"י בראשית ג:כב), והכל תלוי בבחירתו. כשהוא בוחר בטוב, הוא מחדיר טוב בכל הבריאה ומעלה אתו את כל הנבראים; וכשהוא בוחר ברע, הוא מחדיר רע בבריאה ומשחית את כל הנבראים. ולפי זה, בכל משגה קל של האדם אף במושגים הדקים ביותר, מכיון שיש במעשה זה בחירה שלילית, הרי זו סטיה מתעודתו ותכליתו וכמוה כחמורי חמורות, והיא גם משתקפת בבריאה בצורה החמורה ביותר. לדוגמא, כשאדם נוגע באיזו נימה שהיא, הגובלת עם אבק של רציחה, אף שאין בזה אלא פגם דק מן הדק, רואים בו בחירה בכיוון של רציחה, הנכללת בגדר הציווי "לא תרצח", והוא פוגם באותו כיוון בבריאה כולה כאילו רציחה ממש.

משל למה הדבר דומה? ללבו של האדם שהוא מרכז חיותו, אם יתגלה בו ליקוי כל שהוא, הרי נפגע כל האדם, וכל האברים שבגופו היונקים חיותם ממנו מתרופפים, ומאיימת עליהם סכנה של הרס כל קיומם, כמו במחלה האנושה ביותר.

וכן להיפך, כשאדם עושה מעשה טוב אף הקל ביותר, או נמנע ממעשה רע אף ההחלטי ביותר, מכיון שיש במעשה זה בחירה חיובית, הרי בנטיה זו לצד הטוב, משתקפת מדריגה גדולה המעלה את אישיותו ואת הבריאה כולה לשלבים העליונים. לדוגמא, אם אדם מרסן את עצמו ואינו רוצח במובנה הפשוט של המלה ומקיים הלאו "לא תרצח", הריהו נוגע בשרשים העליונים של מושג זה וכאילו מסתייג מרציחה במובניה הדקים ביותר.

ולכן גם בזה שחנניה מישאל ועזריה מסרו נפשם על קדושת השם, אם כי זה ממזגם של הצפרדעים, מכיון שהגיעו לכך בכוח בחירתם בתור בני אדם, הריהו מעשה גדול למאד הנוגע בשלבים העליונים של התעלות האדם.

אבל לא כן במלאכים שלא נחשבים לבוחרים ואין להם קשר עם הבריאה. אמנם מצינו גם לגבי מלאכים מושג של חטא, אבל החטא שלהם נעדר כמו שהוא בתור פגם בהעדר ובשלילה, שמונע מהם את עלייתם ממדריגה למדריגה, כגון ממלאך לשרף וכדומה, ואין פגיעתם אלא כלפי עצמם ללא כל השפעה על נבראים אחרים. ומשום כך, אם כי השתוקקו המלאכים לציווי התורה במושגיה העליונים, אבל מכיון שלא שייך לגבם כל מגע לא בחיוב ולא בשלילה עם הציוויים האלה בפשטותם ובעשייתם, כגון רציחה, ניאוף, גניבה וכדומה, כמו לגבי בני האדם, לא היה מקום לצוות אותם עליהם.